



Integrale aanpak multiproblematiek

Overzicht programma's
en bewezen methodieken

Integrale aanpak multiproblematiek

Overzicht programma's
en bewezen methodieken



In opdracht van het Ministerie van SZW
Juli 2012
Projectnummer 11.705
Tekst Petra Molenaar-Cox en Boukje Cuelenaere
I.s.m. Bob de Levita en Wietske Nijhof, Radar Advies
Vormgeving DATBureau

ASTri Beleidsonderzoek en -advies
Stationsweg 26
2312 AV Leiden
T 071 512 49 03
F 071 512 52 47
astri@astri.nl
www.astri.nl

Inhoud

1	Inleiding	7
1.1	Borging aanpak multiproblematiek: drie producten	7
1.2	Verantwoording en opzet	8
2	Programma's en methodieken	11
2.1	Wat werkt	12
2.2	Aandacht voor arbeidstoeleiding	12
2.3	Bewezen effectief	13
2.4	Randvoorwaarden	14
2.5	Uitvoeringspraktijk	15
2.6	Theoretische onderbouwing	16
2.7	Samenvattend overzicht	17
2.8	Conclusie	24
3	Bewezen effectieve programma's	27
3.1	Programma Werk, een zorg minder	27
3.2	Programma Participatiehuis	28
3.3	Programma Achter de voordeur	30
3.4	Programma's Aanval op schooluitval / Plusvoorzieningen overbelaste jongeren	32
3.5	Sluitende aanpak nazorg / Arbeidstoeleiding vanuit detentie	33
3.6	Programma Regeling Uitstapprogramma's Prostituees (RUPS)	35
3.7	Programma Activeringscentra	36
4	Programma's met aandacht voor arbeidstoeleiding	39
4.1	Programma Cultuuromslag Wajong	39
4.2	Programma Aanpak Marokkaans-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse risicojongeren	40
4.3	Individuele, vraaggerichte benadering (IVB)	42
5	Bewezen methodieken uit overige bronnen	47
5.1	Activeringsmethodiek	47
5.2	Inzet van gezinscoaches	48
5.3	Wraparound Care	49
5.4	Eigen Kracht Conferentie	50
5.5	Presentiebenadering of Theorie van de Presentie (TP)	51
5.6	Activerende zorgtrajecten	52
	Gebruikte literatuur	54

1



Inleiding

1.1 Borging aanpak multiproblematiek: drie producten

Bij burgers met meervoudige problemen is de weg naar werk vaak ver uit het zicht geraakt. Het niet werken leidt weer tot mindere gezondheid en lagere kans op werk. De kans op een neerwaartse spiraal is groot. Dit leidt uiteindelijk tot hoge kosten voor de gemeenten en ongelukkige burgers.

Het vinden van de weg naar werk, ook bij mensen met veel problemen op meerdere leefgebieden, is cruciaal voor de gemeenten. De gemeenten krijgen te maken met grote decentralisaties. Met het reeds bestaande takenpakket vanuit de Wet werk en bijstand (Wwb), de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de leer- en kwalificatieplicht worden gemeenten de komende jaren verantwoordelijk voor vrijwel de volledige ondersteuning aan kwetsbare burgers.

De ministeries van SZW, VWS, OCW, BZK en V en J hebben gemeenten ondersteuning geboden om te zorgen dat de dienstverlening aan deze cliënten zo goed mogelijk wordt afgestemd op het doorbreken van de vicieuze cirkel van problemen naar afhankelijkheid van hulp, zonder daadwerkelijk perspectief op vooruitgang in de vorm van (arbeids)participatie, hetgeen weer tot verergering van de problematiek kan leiden. Een belangrijke doelstelling van het ministerie van SZW is dat zoveel mogelijk mensen door werk economisch zelfstandig worden.

Om deze ondersteuning te borgen is het onderhavige project gestart met de volgende centrale vraag:

Welke aanpak is bruikbaar voor het oplossen van meervoudige problemen bij mensen, waarbij expliciet ook gewerkt wordt aan arbeidstoeleiding en daarbij resultaten worden bereikt in termen van deelname aan de samenleving en bij voorkeur (gedeeltelijke) uitstroom uit een uitkering naar werk?

Hierbij zijn de volgende deelvragen te formuleren:

- 1 Welke bruikbare werkwijzen, methodieken en samenwerkingsvormen, of onderdelen daarvan, uit verschillende sectoren en domeinen zijn beschikbaar voor het ondersteunen van mensen met meervoudige problemen en die mede tot arbeidstoeleiding leiden?
- 2 Welke lacunes zijn er?
- 3 Hoe kunnen deze bruikbare onderdelen uit verschillende domeinen op een handzame wijze toegankelijk gemaakt worden voor zowel professionals als voor opleiders en betrokken beleidsmedewerkers?

Dit project levert de volgende drie producten op:

- overzichtsrapportage werkzame aanpakken, methodieken en bestanddelen: opgedane kennis;
- handreiking voor professionals;
- overzichtsrapportage over de stand van zaken bij de opleidingen wat betreft de inhoud van de opleiding en de training van sociaal werkers met betrekking tot multiproblematiek.

Voor u ligt het document dat het overzicht van de werkzame aanpakken bevat.

De andere twee producten zijn uitgegeven als de volgende publicaties:

Integrale aanpak multiproblematiek en arbeidstoeleiding: handreiking voor professionals die een integraal team opzetten of herijken, W. Nijhof, W., B. de Levita (2012) Amsterdam/Leiden: RadarAdvies en AStri beleidsonderzoek en -advies

Aandacht voor multiproblematiek in opleidingen: stand van zaken bij hoger beroepsopleidingen voor sociaal werkers. P. Molenaar-Cox, P., B. Cuelenaere (2012) Leiden/Amsterdam: AStri Beleidsonderzoek en -advies en RadarAdvies

1.2 Verantwoording en opzet

Aanpak inventarisatie

Voor het opstellen van dit overzichtsdocument is de volgende aanpak gehanteerd:

- fase 1: inventariseren, verzamelen en beschrijven van informatie: dit betreft zowel programmabeschrijvingen als aanvullende literatuur en studiemateriaal;
- fase 2: analyse effectiviteit werkzame bestanddelen en aandacht voor arbeidstoeleiding.

De eerste fase heeft geleid tot twee basisdocumenten: een document met een systematische beschrijving van een 25-tal programma's en een document met een samenvatting van de overige literatuur. Deze basisdocumenten waren de input voor voorliggend document.

Analyse en opbouw document

Het gaat in dit onderzoek om een inventarisatie van werkzame aanpakken in de begeleiding van cliënten met meervoudige problematiek met aandacht voor arbeidstoeleiding. Uit de inventarisatie blijkt dat cliënten met meervoudige problematiek niet over één kam te scheren zijn: er zijn programma's voor verschillende doelgroepen ontwikkeld met verschillende invalshoeken. In het algemeen kunnen drie invalshoeken onderscheiden worden die overeenkomen met de hoofdaanleiding voor het contact met de cliënt en zijn of haar gezin:

- 1 Jeugdzorg
- 2 Overlast en justitiële aanleiding
- 3 Werk & inkomen

De sociaal werker die in de nabije toekomst bij de gemeente aan de slag gaat, kan met alle drie de aanleidingen te maken krijgen. Daarbij spreken we over cliënten met meervoudige problematiek als mensen op meerdere leefgebieden problemen hebben. In de praktijk van de huidige diensten sociale zaken van de gemeenten is bekend dat dit een groot deel van de cliënten (met een bijstandsuitkering) betreft. Naast het probleem dat de cliënt geen werk heeft, spelen vaak gezondheidsproblemen, sociale problemen en financiële problemen.

Bewezen effectief en aandacht voor arbeidstoeleiding

Dit document is gebaseerd op de bronnen van de verschillende aanpakken. Deel 2 bevat een overzicht van de bestudeerde programma's gericht op multiproblematiek. Deel 3 beschrijft de programma's en methodieken die bewezen effectief zijn. Deel 4 gaat over die programma's die weliswaar niet bewezen effectief zijn, maar waar wel specifieke aandacht is voor arbeidstoeleiding. Vervolgens bevat deel 5 een beschrijving van overige programma's en methodieken die bewezen effectief zijn gebleken. In de bijlage vindt u de gebruikte literatuur.

2



Programma's en methodieken

In de afgelopen jaren zijn vanuit verschillende disciplines en beleidsterreinen programma's ontwikkeld om cliënten met meervoudige problematiek te ondersteunen. De ministeries van SZW, VWS, BZK, Justitie en V en J hebben behoefte aan een overzicht van de methodieken die in verschillende programma's en vanuit verschillende disciplines ontwikkeld zijn. Met dit overzicht kan zichtbaar worden waar in de afgelopen jaren in is geïnvesteerd en welke bagage meegegeven kan worden aan de gemeenten die een grotere taak krijgen in het ondersteunen van deze cliëntgroep.

Voor dit overzicht is allereerst aangesloten bij de programma's zoals die door de verschillende ministeries ontwikkeld zijn. Het gaat om de volgende programma's:

Programma's domein Werk en inkomen

- Aanval op de uitval: onderzoek van bestuurders van G27 in samenwerking met Centre for government studies naar wat steden goed doen die minder mensen buiten de boot hebben dan anderen ("De rotonde van Hamed, maatwerk voor mensen met meervoudige problemen", Nicis Institute)
- Programma "Erop af, doen en delen" (SZW, VNG/Divosa)
- Programma Cultuuromslag Wajong (SZW)
- Actieplan Jeugdwerkloosheid (SZW)
- "Werk! Een zorg minder"
- Participatiehuis
- Fit4Work (UWV)

Programma's domein Wonen, wijken en welzijn

- "Achter de voordeur" (VROM / Wonen, Wijken en Integratie)
- 1 Gezin, 1 Plan
- 1 Plan, 1 Gezin, 1 Regisseur (volgens de methode "Achter de voordeur")

Programma's domein Onderwijs

- Aanval op de schooluitval
- Plusvoorzieningen overbelaste jongeren

Programma's domein Veiligheid en Justitie

- Aanpak Marokkaans-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse risicojongeren
- Veiligheidshuizen
- Nazorg ex-gedetineerden
- Uitstapprogramma prostituees (RUPS)

Deze programma's bevatten niet alle aanpakken en methodieken die inmiddels ontwikkeld zijn. Om dit overzicht breder te maken zijn ook methodieken geanalyseerd die ons werden aangereikt vanuit de opleidingen. Dat zijn de methodieken waar de studenten, de toekomstige sociaal werkers mee kennis maken. Daarnaast is een aantal overzichtsbronnen geraadpleegd die ofwel vanuit de programma's ofwel vanuit de interviews met de professionals werden aangereikt.

Het gaat hier om de volgende bronnen:

- website www.movisie.nl (m.n. “Natuurlijk, een netwerkcoach!”);
- de methodiek van een Individuele, Vraaggerichte Benadering (IVB), gebaseerd op:
 - de methodiek van een Individuele, Vraaggerichte Benadering en Begeleid Werken zoals die is ontwikkeld door STAB in samenwerking met de Universiteit Utrecht;
 - de methodiek Integrale Trajectbemiddeling zoals die door Fontys Hogescholen is ontwikkeld;
 - de uitvoeringspraktijken van Helmond Actief en van Onbenutte Kwaliteiten Rotterdam.
- het digitale instrument de EigenKrachtWijzer;
- activeringsmethodieken: inzet gezinscoaches, Eigen kracht conferenties, Wraparound Care en de presentiebenadering.

2.1 Wat werkt

De programma's vanuit de verschillende domeinen richten zich op verschillende doelgroepen. Vanuit het domein Veiligheid & justitie zijn programma's voor een aantal specifieke doelgroepen ontwikkeld: ex-gedetineerden, uitstappende prostituees en overlastgevendende Marokkaans-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse risicojongeren. Deze programma's hebben een uitgewerkte goed gedocumenteerde methodiek en bevatten als het ware een draaiboek waarmee gemeenten aan de slag kunnen. In deze programma's ligt de sleutel tot succes in het oppakken van de groep, concrete ondersteuning bieden en goede ketensamenwerking organiseren waardoor ze niet tussen wal en schip vallen.

Vanuit de domeinen Volkshuisvesting, zorg en welzijn en onderwijs zijn een aantal programma's ontwikkeld waarbij de nadruk ligt op ondersteuning op alle relevante leefgebieden door zo min mogelijk professionals, bijvoorbeeld vanuit 1 professional of regisseur. Daarbij is het nodig dat een breed aanbod van ondersteuning en zorg kan worden ingezet en dat de rollen van signalering en verwijzing goed toegewezen zijn (wie doet wat). Het programma Achter de voordeur is de overkoepelende naam voor een groot aantal projecten op verschillende domeinen in gemeenten.

Vanuit het domein Werk en inkomen is een groot aantal programma's ontwikkeld gericht op activering en op verschillende vormen van participatie. Hier blijkt cruciaal dat deelnemers ook concreet de mogelijkheid krijgen om activiteiten buitenshuis uit te voeren. Deze stap naar buiten en naar het iets anders doen dan thuis leidt tot andere inzichten bij deelnemers en het activeren van andere behoeften, waardoor deelnemers meer eigenwaarde krijgen en mogelijkheden bij zichzelf ontdekken die eerder buiten beeld waren.

2.2 Aandacht voor arbeidstoeleiding

Binnen de programma's verschilt de aandacht voor arbeidstoeleiding. De programma's vanuit Veiligheid en justitie voor ex-prostituees en ex-gedetineerden hebben een sterke focus op het op de rails krijgen van het leven op verschillende domeinen, waar arbeid een belangrijk deel van is. Het programma voor ex-gedetineerden gaat daarbij uit van arbeidsparticipatie als belangrijkste

voorwaarde voor succes en richt zich hier ook op. Het programma voor Marokkaans-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse risicjongeren is vooral gericht op het voorkomen van criminaliteit en daarbij kan arbeidsparticipatie een belangrijke sleutel zijn.

Vanuit de domeinen Volkshuisvesting, zorg en welzijn en onderwijs is arbeidstoeleiding veelal onderdeel van de doelstellingen van het programma, maar richten de programma's zich expliciet ook op andere leefgebieden. Het programma gericht op het tegengaan van schooluitval heeft terugleiding naar onderwijs of een onderwijsgerelateerd programma als participatiedoelstelling.

Vanuit het domein Werk & inkomen is er in de programma's uiteraard aandacht voor participatie en zo mogelijk voor toeleiding naar betaalde arbeid. Afhankelijk van de afstand tot de arbeidsmarkt van de doelgroep is participatie, als vrijwilliger al dan niet met behoud van uitkering, of juist betaald werk het doel van de programma's. Ook de programma's die zich in eerste instantie op participatie richten, zien participatie in brede zin als een stap op weg naar betaald werk.

2.3 Bewezen effectief

De programma's hebben in verschillende mate aandacht voor systematische evaluatie waardoor de effectiviteit niet van alle programma's bekend is.

De uitgewerkte programma's voor ex-prostituees en ex-gedetineerden zijn systematisch geëvalueerd en hebben hun effectiviteit bewezen.

Vanuit de domeinen Volkshuisvesting, zorg en welzijn en onderwijs is er met name vanuit het Programma Achter de voordeur aandacht besteed aan het documenteren van de aanpak en de verschillende domeinen waar de aanpak zich op richt. De bewezen effectiviteit verschilt per project, maar een aantal projecten heeft een duidelijke en positieve evaluatie.

De programma's vanuit het domein Werk & inkomen hebben niet allemaal aandacht voor evaluatie en voor effectiviteit. Activering is het doel van programma's zoals aanval op de uitval, erop af, doen en delen en cultuuromslag Wajong, maar in de uitvoering wordt dit niet duidelijk geoperationaliseerd en niet systematisch geëvalueerd. Dit geldt niet voor alle programma's vanuit Werk en Inkomen, het participatiehuis en het programma Werk, een zorg minder hebben hun resultaten onderzocht en bereiken dat activering in de zin van meer activiteiten ondernemen en minder lusteloos worden. Deze programma's laten nog geen effect zien op deelname aan betaalde arbeid, hetgeen ook niet het directe doel is.

Bij de meer algemene methodieken die vanuit de opleidingen aangedragen worden, is in de meeste gevallen ruim aandacht besteed aan evaluatiestudies om zo een beeld te krijgen van de effectiviteit. Voor een deel zijn deze methodieken afkomstig uit het buitenland en zijn ook de evaluaties gebaseerd op buitenlandse studies en nog niet in alle gevallen ook in Nederland bewezen. De methodieken Eigen krachtconferentie, de inzet van gezinscoaches en Wraparound Care zijn in internationale studies en met uitzondering van Wraparound Care ook in nationale studies effectief bevonden.

2.4 Randvoorwaarden

Verschillende programma's en bewezen aanpakken benoemen een aantal randvoorwaarden voor goede hulpverlening aan cliënten met meervoudige problematiek. Hier geven wij een overzicht van de belangrijkste randvoorwaarden die genoemd zijn, waarbij enkele voorwaarden specifiek met een bepaald programma verbonden zijn:

- professionals moeten de mogelijkheid hebben buiten de grenzen van hun discipline, hun instelling en de bijbehorende regelgeving en bevoegdheden te werken (Aanval op de uitval, interviews hogescholen Fontys en Utrecht);
- bepaalde activeringsaanpakken vereisen een goede locatie waar cliënten actief kunnen zijn en maatschappelijk nuttig werk kunnen verrichten ('Werk, een zorg minder', Activeringscentra, Participatiehuis);
- samenwerking tussen partners is essentieel, niet langs elkaar heen werken;
- de mogelijkheid om praktische knelpunten zoals wachtlijsten op te lossen (onder meer Achter de voordeur, Plusvoorzieningen overbelaste jongeren);
- vroegtijdig / zo tijdig mogelijk signaleren om erger te voorkomen (ook Plusvoorzieningen overbelaste jongeren);
- samenwerking onderwijs-hulpverlening, juist voor jongeren die dreigen uit te vallen (ook Plusvoorzieningen overbelaste jongeren);
- beschikking over een (door gedetineerden) te gebruiken computer met (beveiligde) internetverbinding in de PI of elders. (Arbeidstoeleiding gedetineerden, maar ook andere programma's laten dit impliciet weten).

De Inspectie voor Werk en Inkomen (IWI) constateert in het rapport 'Maatwerk bij meervoudigheid' (2010) dat het van belang is dat de caseload past bij het specialistische takenpakket van de casemanager die de ondersteuning van cliënten met meervoudige problematiek uitvoert.

De casemanager of werkcoach die intensieve dienstverlening levert aan klanten met meervoudige problemen, kan een minder grote caseload aan dan een professional die werkt met meer zelfredzame cliënten of een professional met een beperktere rol in de ondersteuning. De inspectie concludeert dat, mede door het in het afgelopen jaar toegenomen aantal cliënten, de caseload op veel plaatsen onder druk staat. Dat brengt met zich mee dat het risico groot is dat een deel van de cliënten niet, of slechts minimaal begeleid wordt, waardoor de totstandkoming van maatwerk voor de groep cliënten met meervoudige problematiek onvoldoende is gewaarborgd.

Bewezen methodiek is een algemene aanpak

De bewezen methodieken en aanpakken die hier besproken zijn, bevatten geen lijstjes, tips, schema's en handvatten, maar het zijn aanpakken waarbij het gaat om:

- de wijze waarop de werker zich opstelt;
- de wijze waarop de werker kan samenwerken met andere instanties en anderen in het netwerk van de cliënt;
- de wijze waarop de eigen kracht van de cliënt centraal gesteld wordt;
- de wijze waarop activering centraal gesteld wordt.

De succesvolle activeringsprojecten wachten niet met activering tot de problematiek op andere terreinen is opgelost. Zij gaan niet uit van *care first*, maar juist van *work first* of in ieder geval *work and care together*. Het uitgangspunt is dat activering op zich helend en oplossend werkt.

2.5 Uitvoeringspraktijk

Verschillende programma's en andere bronnen maken duidelijk dat het uitvoeren van deze nieuwe, vaak bewezen effectieve programma's staat of valt met de competenties van de sociaal werker. In de diverse bronnen zijn verschillende competenties genoemd die de sociaal werker in huis moet hebben. Het merendeel van deze competenties heeft betrekking op het vermogen om te luisteren, los te laten en de kracht van de cliënt echt durven aan te spreken. Hier gaan we kort in op de competenties die gevraagd worden.

Maatwerk bij meervoudigheid

IWI constateert in het rapport *Maatwerk bij meervoudigheid* (2010) dat het van belang is dat casemanagers (werkcoaches) voldoende competenties hebben om maatwerk voor de groep tot stand te brengen. Als meervoudige problemen geconstateerd zijn, heeft de casemanager (of werkcoach) de verantwoordelijkheid voor de intensieve begeleiding en ondersteuning die klanten met meervoudige problematiek nodig hebben. Belangrijk bij het invullen van die verantwoordelijkheid is de mogelijkheid van de casemanager een vertrouwensband met de klant op te bouwen en in de ondersteuning voldoende flexibel te zijn om recht te doen aan de vaak complexe situaties die de begeleiding omvat. Casemanagers en werkcoaches hechten er daarbij aan dat, naast hun verantwoordelijkheid als professional, de klant zelf ook verantwoordelijkheid neemt voor zijn situatie. Waar mogelijk moet de klant zijn eigen problemen aanpakken. Echter, door het gebrek aan zelfredzaamheid van veel klanten met meervoudige problematiek zijn die mogelijkheden beperkt. De inspectie concludeert dan ook dat de balans tussen de verantwoordelijkheden van de cliënt en de verantwoordelijkheid van de professional die nodig is om maatwerk te creëren, blijvend aandacht behoeft.

Onder druk wordt alles vloeibaar

In hun analyse 'Onder druk wordt alles vloeibaar', over activering van het 'granieten bestand', constateren De Gier e.a. over medewerkers van sociale diensten:

- Op basis van historisch gegroeide ontwikkelingen bestaan er binnen sociale diensten twee voor een deel met elkaar op gespannen voet staande werkculturen. Dit zijn de op maatschappelijk werk gerichte cultuur en de activeringscultuur.
- Er bestaat onder medewerkers van sociale diensten geen absolute communis opinio over of er in werkelijkheid een granieten bestand bestaat en hoe dit bestand vervolgens moet worden gedefinieerd.
- In het verlengde hiervan is onder medewerkers van sociale diensten sprake van een tweeslachtige houding ten aanzien van de kansen op activering van het granieten bestand.

Achter de voordeur

Ook op basis van de Achter de Voordeur projecten zijn competenties voor de hulpverleners / sociaal werkers geformuleerd. Deze manier van methodisch werken vraagt om een specifiek

type professional: de 'ervaren brede professional' of de 'ervaren generalist'. Dit is een nieuw type werker vanwege de gevraagde noodzakelijke competenties, maar ook door het noodzakelijke vermogen om los te komen van instellingsgebonden protocollen en gewoonten. Een belangrijk uitgangspunt van de Achter de voordeur-aanpak is het 'eigen kracht-principe'. Dit vraagt van professional vertrouwen in de eigen kracht van het multiproblematiek-huishouden en het ondersteunen van een multiproblematiek-huishouden om zelf de regie te hernemen. Dit principe werkt alleen als er een sociale omgeving is die de 'eigen wil' constructief ondersteunt. Dus als die sociale omgeving ontbreekt, of bestaat uit 'pullfactoren', moet er een sociale omgeving gecreëerd worden met 'pushfactoren'.

Uit verschillende andere bronnen zijn verder de volgende benodigde competenties te destilleren:

- vermogen om regels los te laten (Aanval op de uitval);
- vermogen om naar cliënt te luisteren, cliënt met zijn normen en waarden (die vaak anders zijn dan die van sociaal werker) centraal te stellen (uit interviews met hogescholen);
- vermogen om outreachend te werken: cliënten op te zoeken, huisbezoeken af te leggen (Achter de voordeur, hogescholen e.a.).

In het project 'Werk, een zorg minder' wordt expliciet gesteld dat de trajectbegeleider die wordt ingezet voor het begeleiden van de klantengroep een professional moet zijn die over een breed scala aan vaardigheden beschikt om klanten te activeren en te 'empoweren'. Dit betreft een medewerker met een mbo+ of een hbo-opleiding of vergelijkbaar denkniveau. Het inzetten van competente professionals is een randvoorwaarde voor het slagen van een traject.

2.6 Theoretische onderbouwing

Nauwelijks theoretische onderbouwing

De beschreven programma's en aanpakken bevatten weinig theoretische onderbouwing. Wel is de systeemtheorie vaak impliciet aanwezig. Ook maakt een aantal methodieken uit de literatuur gebruik van theorie die ontwikkeld is in de Verenigde Staten.

Geredeneerd vanuit de theorie kan een bewezen effectief programma als volgt worden ontwikkeld:

THEORIE → HYPOTHESE OVER JUISTE AANPAK → PROGRAMMA → EFFECTEVALUATIE

In de praktijk van de programma's ontbreekt bijna in alle gevallen de eerste stap: de ontwikkeling van hypothesen over de juiste aanpak vanuit een theoretisch kader.

De tweede stap, de ontwikkeling van een programma of aanpak op basis van een aantal hypothesen is bij de meeste programma's aanwezig, maar impliciet. De hypothesen zijn in de meeste programma's en methodieken niet expliciet beschreven.

De derde stap, de evaluatie van de effecten van het programma (en daarmee het toetsen van de hypothesen) komt in wisselende mate voor. Sommige programma's hebben een effectevaluatie uitgevoerd. Idealiter zouden alleen die evaluaties tot een oordeel 'bewezen effectief' kunnen leiden waarbij naar het netto effect van de aanpak is gekeken: wat zijn de resultaten van de aanpak als een groep cliënten bij wie deze aanpak is ingezet vergeleken wordt met een groep cliënten waarbij dat niet gebeurt. Een aantal programma's heeft inderdaad een dergelijke evaluatie uitgevoerd waarna hun aanpak als al dan niet bewezen effectief bestempeld kan worden. Andere programma's en aanpakken hebben meer een procesevaluatie of een evaluatie van de perceptie van het succes van de aanpak uitgevoerd. Deze resultaten kunnen weliswaar waardevol zijn, maar hebben minder kracht dan een effectevaluatie. Gezien de kosten die gepaard gaan met verschillende programma's en aanpakken is het aan te bevelen deze goed te evalueren op het netto effect.

Noodzaak voor theoretisch onderbouwde bewezen aanpakken

De beperkte theoretische onderbouwing van een groot deel van de, ook populaire, programma's is schrijnend in het licht van de komende opdracht waar gemeenten zich voor geplaatst zien. Gemeenten krijgen op meer terreinen de verantwoordelijkheid voor de hulp- en dienstverlening aan cliënten en gezinnen met meervoudige problematiek. Dit gaat gepaard met een afname van het beschikbare budget. Hierdoor zijn gemeenten gedwongen scherpe keuzes te maken: welke aanpak wordt wel en welke wordt niet ingezet. Bij de keuze voor aanpakken, methodieken en interventies is het raadzaam om die aanpak te kiezen die zich bewezen heeft, die op een erkend theoretisch kader is gestoeld, die effectief is en die het minste beslag op de middelen legt. Een deel van de programma's laat zien dat evaluatiestudies tot voorzichtig positieve conclusies komen. Daarbij herkennen we de ontwikkelingen op het terrein van interventies en methodieken bij re-integratie: een beperkte aandacht voor theoretische onderbouwing en moeizaam bewezen netto-effectiviteit. Verder valt bij de geanalyseerde programma's en aanpakken op dat er nauwelijks aandacht is voor het beslag dat op de middelen gelegd wordt in vergelijking met de opbrengsten van de aanpak. Door deze lacunes in kennis over zowel de theoretische onderbouwing als over de verhouding tussen kosten en opbrengsten van de interventies, is het voor gemeenten nog niet eenvoudig om de juiste aanpak te kiezen.

2.7 Samenvattend overzicht

De bronnen voor de beschrijving van de succesvolle methoden en instrumenten zijn de programma's die op de verschillende terreinen ontwikkeld zijn en de relevante literatuur over de dienstverlening aan cliënten met meervoudige problematiek en over de effectieve aanpakken. De bijlage bevat het overzicht van de programma's en van de literatuur. Hier geven we een samenvatting van de programma's in tabelvorm. Daarbij geven we per programma aan uit welk domein het afkomstig is, wat de doelgroep is, of het bewezen effectief is, of er aandacht is voor preventie en terugval en of er een theoretische onderbouwing van het programma of van de methodiek is.

Naam programma / methodiek	Doelgroep	Ontwikkeld vanuit domein	Gericht op arbeidstoeleiding	Bewezen effectief	Gericht op preventie / terugval	Theoretische onderbouwing	Opmerkingen
Werk, een zorg minder	werklozen 16-55 jaar met psychische of psychosociale problemen	Werk & inkomen	sterk	ja	niet	niet specifiek	
Participatiehuis	<ul style="list-style-type: none"> alle burgers voor wie de afstand naar werk nog te groot is voor specifieke doelgroepen is er ruimte voor een specialistische aanpak 	Werk & inkomen	sterk	ja, effectonderzoek op 8 domeinen uitgevoerd	niet	niet specifiek	
Achter de voordeur	<ul style="list-style-type: none"> overlastgevende gezinnen/huishoudens (5 projecten) bewoners met een zwakke sociaal economische positie (13 projecten) multiprobleem gezinnen/huishoudens (14 projecten) jeugdige delinquenten (1 project) 	Volkshuisvesting & Wijk aanpak	kan onderdeel zijn van programma	aantal projecten heeft goede evaluatie uitgevoerd waaruit positief effect op activering bleek	niet	niet specifiek	overkoepelende naam voor een groot aantal projecten in gemeenten
Aanval op schooluitval/ Plusvoorzieningen overbelaste jongeren	jongeren tussen de 12 en 23 jaar die ernstige problemen hebben op het gebied van financiën, gezondheid, huisvesting, sociale omgeving of maatschappelijk functioneren en daardoor de school dreigen te verlaten zonder diploma	Onderwijs	sterke aandacht voor toeleiding naar school en arbeidsmarkt		niet	niet specifiek	
Sluitende aanpak nazorg / Arbeidstoeleiding vanuit detentie	preventief gehechte gedetineerden met een verwachte verblijfsduur van maximaal zes maanden en afgestrafte gedetineerden die binnen zes maanden worden ontslagen uit detentie	Veiligheid & justitie	sterk	ja, positieve evaluatie van werkwijze	niet	niet specifiek	binnen de formulering van de doelgroep zijn nog een aantal voorwaarden toegevoegd

Naam programma / methodiek	Doelgroep	Ontwikkeld vanuit domein	Gericht op arbeidstoeleiding	Bewezen effectief	Gericht op preventie / terugval	Theoretische onderbouwing	Opmerkingen
Regeling Uitstap-programma's Prostituees (RUPS)	prostituées die willen stoppen met hun beroep	Veiligheid & justitie	onder andere aandacht voor arbeidstoeleiding	Evaluatie kon onvoldoende uitgevoerd worden wegens beperkingen in registratiegegevens.	niet	niet specifiek	
Activeringscentra	mensen die al langdurig afhankelijk zijn van een uitkering, vooral mensen die tussen de SW en de huidige re-integratie-trajecten van de WWB in vallen	Werk & inkomen	gericht op activering als tussenstap naar arbeidstoeleiding	positieve resultaten op gebied van participatie, hoewel geen evaluatie beschikbaar	niet	niet specifiek	
Cultuuromslag Wajong	wajongers en hun ouders professionals uit onderwijs, zorg en arbeid werkgevers en de werkvloer	Werk & inkomen	gericht op activering	onbekend	niet	niet specifiek	
Aanpak Marokkaans-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse risicojongeren	Marokkaans-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse risicojongeren	Veiligheid & justitie	niet specifiek, als onderdeel van criminaliteitsbestrijding en -preventie	nog geen evaluatie, nog korte looptijd, gemeenten zien wel positieve resultaten	ja	systeemtheorie	
Individuele, vraaggerichte benadering (IVB)	mensen die al geruime tijd werkloos zijn, een uitkering hebben, of na een periode waarin ze maatschappelijk niet mee hebben gedaan weer actief willen worden	Werk & inkomen	aandacht voor participatie als onderdeel van gerichtheid op regie over eigen leven			Theorie en methodiek van een individuele, vraaggerichte benadering (IVB): bij IVB wordt de kernbehoefte van de cliënt onderzocht en gevolgd. Daarbij wordt uitgegaan van het vliegwiel.	Deze methodiek is een op het re-integratieproces gerichte afgeleide van de methode 'Supported Employment', aangevuld met de rehabilitatiebenadering.
Inzet gezinscoaches / VIC		algemene methodiek-ontwikkeling	niet expliciet, kan onderdeel zijn	positieve evaluaties, cliënten tevreden, nog niet wetenschappelijk bewezen			

Naam programma / methodiek	Doelgroep	Ontwikkeld vanuit domein	Gericht op arbeidstoeleiding	Bewezen effectief	Gericht op preventie / terugval	Theoretische onderbouwing	Opmerkingen
Wraparound Care	mensen en gezinnen met een opeenstapeling van problemen die te maken hebben met verschillende hulpverleners en instanties	algemene methodiek-ontwikkeling	niet expliciet, kan onderdeel zijn	ja, onderzoek uit de Verenigde Staten. NL effectiviteitsonderzoek loopt nog			
Eigen Kracht Conferentie	individueen en families, als herstel nodig is, bij leervragen en voor een groep, wijk of buurt	algemene methodiek-ontwikkeling	niet expliciet, kan onderdeel zijn	ja	ja	niet specifiek	
Presentiebenadering / Theorie van de Presentie (TP)	individueen en gezinnen met meervoudige problematiek en/of specifieke zorgbehoefte	algemene methodiek-ontwikkeling	niet	niet		niet specifiek	ontwikkeld vanuit pastoraal werk
Activerende zorgtrajecten	bijstandsklanten met meervoudige problemen die wel geacht werden ‘activeringspotentieel’ te hebben, maar die vanwege belemmeringen niet aan al bestaande trajecten konden deelnemen	Werk & inkomen	gericht op activering als tussenstap naar arbeidstoeleiding	bewezen effectief voor cliëntgroep alleenstaande moeders. Minder effectief voor alleenstaande mannen met diverse problemen	ja	niet specifiek	ontwikkeld in samenwerking met Sociale zaken in Rotterdam

2.8 Conclusie

In de verschillende programma's voor de aanpak en de ondersteuning van cliënten en gezinnen met meervoudige problematiek is veel kennis en ervaring opgedaan. Zo is er kennis opgedaan en vastgelegd over regievoering, activering en de aanpak van specifieke doelgroepen. Uit de nadere analyse blijkt dat er niet één algemene centrale aanpak van meervoudige problematiek is. Het is een combinatie van de competenties van de sociaal werker, het bereiken van de cliënt op de juiste wijze en het met elkaar verbinden van de instituties, instellingen en verdere context waar de cliënt mee te maken heeft. Verder moet aan een aantal praktische randvoorwaarden voldaan kunnen worden, zoals een geschikte locatie voor activering.

De aandacht voor arbeidstoeleiding verschilt binnen de programma's. Sommige programma's zijn ontwikkeld vanuit het uitgangspunt dat activering helend en oplossend werkt. Zij gaan niet uit van *care first*, maar juist van *work first* of in ieder geval *work and care together*. De succesvolle activeringsprojecten wachten niet met activering tot de problematiek op andere terreinen is opgelost, maar zetten activering tegelijkertijd in.

Een groot gedeelte van de programma's is geëvalueerd en bewezen effectief. Dit zijn de programma's en methodieken waar hier de meeste aandacht naar uit is gegaan. Een opvallend gemis in de kennis is de theoretisch onderbouwing van de meeste programma's. Door bij de in te zetten methodieken hypothesen te formuleren op basis van theorie en deze in evaluaties te toetsen, wordt kennis opgebouwd. Met deze kennis kan echt methodisch worden gewerkt. Juist nu gemeenten zich voor een grotere opdracht op het sociale domein geplaatst zien, is het van belang dat zij goede keuzes kunnen maken over de inzet van programma's en methodieken. De theoretische onderbouwing van de programma's is daarbij van groot belang.

In delen drie, vier en vijf zijn een nadere beschrijving van de bewezen effectieve programma's, de programma's met specifieke aandacht voor arbeidstoeleiding en overige bewezen methodieken opgenomen. Dit overzicht kan bijdragen aan het gebruik van reeds opgedane kennis en ervaringen en het realiseren van keuzes voor bewezen aanpakken met aandacht voor arbeidstoeleiding. Door het gebruik van bewezen methodieken kan er gewerkt worden aan kwaliteit. Verder levert het signaal dat theoretische onderbouwing nog vaak ontbreekt wellicht een impuls voor de betrokken opleidingen en lectoraten om het belang van theoretische borging te onderstrepen en nog binnen de bestaande programma's te versterken.

3



Bewezen effectieve programma's

3.1 Programma Werk, een zorg minder

Doelgroep

Werklozen tussen de 16 en 55 jaar:

- die door psychische of psychosociale problemen terechtkomen in het zorgcircuit;
- die een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben en nog geen ander re-integratietraject volgen.

Gericht op arbeidstoeleiding

Dit programma is sterk op arbeidstoeleiding en participatie gericht.

Werkwijze

- Fase 1: contact en motivatie, kennis maken met activering en participatie. Werk komt niet na zorg, maar gaat gelijk op met zorg. Met behulp van de *leefgebiedenmatrix en zorgconferenties*¹ wordt een deelnemersanalyse gemaakt om probleemgebieden in kaart te brengen en het persoonlijk traject daarop af te stemmen. Werklozen met een zorggerelateerde problematiek krijgen de kans om werkervaring op te doen, structuur in hun leven aan te brengen en deel te nemen aan de samenleving. Daarna worden de mogelijkheden van maatschappelijk nuttig werk verkend.
- Fase 2 (na ongeveer 6 maanden): volledige activering door werk, zorg afbouwen, werk opbouwen.

Voor deze aanpak is het een voorwaarde dat er een locatie beschikbaar is waar mensen activiteiten kunnen verrichten (zie ook de beschrijving van het Participatiehuis).

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet

Bewezen effectief

Ja. De ervaringen zijn positief, deelnemers worden actiever, minder lusteloos. Na afloop van dit project is een meting bij de projectgroep en bij een controlegroep verricht. In de controlegroep was het grootste deel nog in rusttraject, maar in de projectgroep continueerden de deelnemers de actieve opstelling (dagbesteding, vrijwilligerswerk, regulier werk of opleiding).

Succesfactoren

Werkzame elementen:

- het contact maken met en motiveren van mensen in een rusttraject, die voorheen veelal als 'onbereikbaar' beschouwd werden;
- zorg en werk op elkaar laten aansluiten door het in kaart brengen van belemmeringen op diverse leefgebieden van de klant en het daarop afstemmen van het persoonlijke traject;
- het activeren van klanten door het bieden van maatschappelijk nuttig werk in eigen tempo;
- het werken aan empowerment van mensen via groepsbijeenkomsten en daarmee de regie over het eigen leven vergroten;

¹⁾ Zie de beschrijving van de methodiek Eigen Kracht Conferentie in deel 5.

- het bepalen van concrete werkdoelen door een analyse van werkvaardigheden;
- het afbouwen van zorg door het opbouwen van werk voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt;
- concrete instrumenten: leefgebiedenmatrix en zorgconferentie (te vergelijken met eigen kracht conferentie);
- groepsempowerment (handboek: Krachtvoer);
- competentiescan;
- deelnemers in eigen tempo laten opbouwen (in de eerste fase).

Leefgebiedenmatrix

Er worden 12 leefgebieden onderscheiden in de matrix:

- werk
- scholing/opleiding
- hulpverlenercontacten
- lichamelijke gezondheid
- geestelijke gezondheid
- sociaal netwerk
- huisvesting
- financiën
- vrijetijdsbesteding
- justitie/politie
- verslaving
- zorgtaken

Op elk leefgebied kan men scoren op een schaal van 1 tot 5, waarbij 1 aangeeft dat de deelnemer op dit leefgebied weinig tot geen ondersteuning nodig heeft en 5 erop duidt dat op dit leefgebied ernstige belemmeringen liggen en het een aandachtspunt is in de begeleiding van de deelnemer. Op deze manier wordt duidelijk hoe eventuele problemen op de leefgebieden en het werk op elkaar afgestemd kunnen worden.

Theoretische onderbouwing

Geen specifieke theoretische onderbouwing.

3.2 Programma Participatiehuis

Doelgroep

Alle burgers voor wie de afstand naar werk nog te groot is:

- ook voor werkenden en werkzoekenden die naast hun reguliere werk iets willen betekenen in de maatschappij, bijvoorbeeld door het verrichten van vrijwilligerswerk;
- uitkeringsgerechtigden uit diverse regelingen (UWV, WWB, WSW, AWBZ, PGB's WMO);
- burgers met meervoudige zorgproblemen.

Voor specifieke doelgroepen is er ruimte voor een specialistische aanpak bijvoorbeeld voor:

- (ex-)psychiatrische patiënten
- verslaafden
- groepen die bij instellingen als Voedselbank en dak- en thuislozenopvang bekend zijn
- vluchtelingen

Gericht op arbeidstoeleiding

Dit programma is sterk op arbeidstoeleiding en participatie gericht.

Werkwijze

In het Participatiehuis kunnen alle burgers voor wie de afstand naar werk nog te groot is gebruik maken van een gestructureerde aanpak op het gebied van participatie en daarmee deelnemen aan projecten in de samenleving. Het Participatiehuis hanteert een methodiek waarbij aan de hand van een persoonlijk plan van aanpak actieve participatie vorm krijgt, waar nodig gecombineerd met zorgcoaching door een vaste participatiecoach.

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet

Bewezen effectief

Effectonderzoek uitgevoerd op 8 domeinen:

- 1 (vrijwilligers)werk: houding deelnemer ten opzichte van (vrijwilligers)werk;
- 2 leren: volgen van een opleiding of cursus of voornemens zijn dat te doen;
- 3 gezin: stabiliteit van de thuissituatie, relatie tussen partners en relatie met de kinderen;
- 4 wonen: woning, woonomgeving en relatie met buurtbewoners;
- 5 geld: (inzicht in) financiële situatie, manier waarop iemand met geld omgaat;
- 6 sociale contacten: hoeveelheid, aard en diversiteit van contact en tevredenheid daarmee;
- 7 gezondheid: gezondheid en gezondheidsbeleving, leefpatroon (sporten, bewust eten);
- 8 taal: mate waarin deelnemer met taal uit de voeten kan of waarin taal belemmering is.

Op alle domeinen was effect zichtbaar. Dit was het sterkste op het domein (vrijwilligers)werk: de deelnemers worden weer actief.

Succesfactoren

- vroegtijdige signalering van schulden
- één contactpersoon
- integraal aanbod gericht op zelfredzaamheid

Theoretische onderbouwing

Geen specifieke theoretische onderbouwing.

3.3 Programma Achter de voordeur

Doelgroep

- 1 overlastgevend gezinnen/huishoudens (5 projecten)
- 2 bewoners met een zwakke sociaal economische positie (13 projecten)
- 3 multiprobleem gezinnen/huishoudens (14 projecten)
- 4 jeugdige delinquenten (1 project)

Gericht op arbeidstoeleiding

Achter de Voordeur is de overkoepelende naam voor een groot aantal projecten in gemeenten. Daarbij kan er aandacht voor arbeidstoeleiding zijn, maar dit staat niet centraal.

Werkwijze

In de aanpak van sociale problemen, waaronder schooluitval, werkloosheid en leefbaarheid, wordt in een groot aantal gemeenten niet langer uitgegaan van een aanbodgerichte manier van werken, en wordt een meer outreachende werkwijze voorgestaan. De professional wacht niet tot de burger naar hem toe komt, maar gaat zelf op bezoek bij de hulpbehoevende burger. Indien nodig komt de professional ook tot achter de voordeur. Dit is de visie van het programma Achter de Voordeur.

Er kan onderscheid worden gemaakt naar een vijftal thema's waarop de projecten Achter de Voordeur zich richten:

- 1 criminaliteit en/of overlast (6)
- 2 participatie en sociale activering (12)
- 3 meervoudige problematiek (13 projecten²)
- 4 gezondheid (1)
- 5 leefbaarheid (1)

De 'Achter de Voordeur' aanpak vindt plaats op zowel het gebied van handhaving als van zorg. Bij de zorgbenadering gaat het met name om het inzichtelijk krijgen van de problemen en/of (hulp) behoeften van de individuele bewoner. Vanuit het handhavingsperspectief gaat het in eerste instantie om een collectief ervaren probleem zoals overlast en onveiligheidsgevoelens af te laten nemen door hier op toe te zien. Beide perspectieven sluiten elkaar niet uit en ook een combinatie van zorg en handhaving is mogelijk.

De werkwijze ziet er over het algemeen als volgt uit:

- 1 Huisbezoeken die plaatsvinden zonder voorselectie en voorkennis.
- 2 Voorafgaand aan het huisbezoek ontvangen de bewoners eerst een brief met uitleg over de voorgenomen bezoeken.
- 3 De huisbezoeken worden afgelegd door daarvoor opgeleide medewerkers.

²⁾ AV-teams Amersfoort, 'Achter de Voordeur' Amsterdam, MPG Aanpak Amsterdam, Zorg op Maat Breda, Meldcode Den Haag Op Maat Den Haag, Vermindering uithuiszettingen Den Haag, Vroegtijdige Preventie in Gezinnen Den Haag, 'Achter de Voordeur' aanpak krachtwijken Eindhoven, Pilot Wijkcoaches Enschede, Take 5 / Pilot multiprobleem gezinnen Krachtwijken Groningen, Basiszorgcoördinatie kwetsbare kinderen Leiden, Casusaanpak Multiproblematiek Maastricht, 'Achter de Voordeur' Tilburg, Wraparound Care in de Utrechtse praktijk Utrecht.

- 4 De bewoners worden bevraagd op verschillende leefgebieden.
- 5 De bevindingen worden geregistreerd.
- 6 Per cliënt / gezin wordt één casusmanager aangewezen.
- 7 Na afloop wordt het traject geëvalueerd.

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet

Bewezen effectief

Achter de voordeur bestaat uit 33 verschillende projecten in gemeenten. De bewezen effectiviteit verschilt per project, maar een aantal projecten heeft een goede evaluatie uitgevoerd waarbij positieve activerende effecten bleken.

Succesfactoren

Op basis van het project Achter de voordeur is een e-boek verschenen. De kern van de aanpak en van de resultaten is dat vergaande samenwerking tussen betrokken hulpverleners (waarbij het uitgangspunt is: één gezin, één plan) helpt om problemen bij gezinnen op te lossen en hen weer grip op het eigen leven te laten krijgen. Daarbij is het van belang om outreachend te werken: niet wachten tot de burger naar de gemeente toe komt, maar zelf op bezoek gaan bij de hulpbehoevende burger (achter de voordeur, in de privésfeer). Essentieel is dat minder hulpverleners zich met een gezin bemoeien. Hiervoor is betere samenwerking nodig: mandaat bij één persoon – de regisseur. Deze neemt beslissingen en betreft waar nodig anderen erbij – en kan escaleren indien nodig. Daardoor zorgt hij er voor dat alle professionals samen een integraal, gecoördineerd plan uitvoeren. Hierdoor ontstaat er meer rust in gezinnen en beter op elkaar afgestemde hulp (minder escalaties en minder kosten).

Wat werkt?

- 1 werk vraaggericht en werk vanuit empowerment (Eigen kracht centraal);
- 2 outreachend werken en presentiebenadering (werk in de wijk, zoek actief contact op straat, leg huisbezoeken af). Hierbij worden praktische aandachtspunten gegeven voor huisbezoeken;
- 3 één gezin, één plan, één regisseur;
- 4 generalist bij het multiproblematiek-huishouden (als regisseur), specialist in het team: interdisciplinair werken;
- 5 integrale aanpak/systeemgericht werken (leefomgeving in beeld, grondige analyse, geen gefragmenteerde aanpak maar integraal werken).

Theoretische onderbouwing

Geen specifieke theoretische onderbouwing.

3.4 Programma's Aanval op schooluitval / Plusvoorzieningen overbelaste jongeren

Doelgroep

Jongeren tussen de 12 en 23 jaar die ernstige problemen hebben op het gebied van financiën, gezondheid, huisvesting, sociale omgeving of maatschappelijk functioneren en daardoor de school dreigen te verlaten zonder diploma.

Gericht op arbeidstoeleiding

Dit programma heeft expliciete aandacht voor toeleiding naar school en naar de arbeidsmarkt.

Werkwijze

De plusvoorzieningen zijn geen nieuw schooltype, maar een uitbreiding van het aanbod op bestaande scholen voor voortgezet en middelbaar (beroeps)onderwijs. Het gaat om een samenhangende aanpak van onderwijs, zorg, arbeid en andere vormen van gerichte ondersteuning. Plusvoorzieningen kenmerken zich onder andere door kleinere onderwijsgroepen en snelle beschikbaarheid van zorgverlening, zoals schuldhulpverlening, verslavingszorg of woonbegeleiding. Het onderwijs is praktijkgericht, waarbij nauw wordt samengewerkt met de regionale of lokale arbeidsmarkt. Binnen de plusvoorzieningen wordt een traject gestart waarin belemmeringen en obstakels worden weggenomen. Het doel is dat de jongeren hun leven weer op de rit krijgen, zich kunnen richten op het onderwijs en een startkwalificatie kunnen halen. De invulling van dit programma is sterk lokaal en toegespitst op het individu.

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet

Bewezen effectief

Geen evaluatie beschikbaar

Succesfactoren

- problemen tijdig signaleren en tijdig hulp inroepen;
- multidisciplinaire aanpak: aanwezigheid van een tweede niveau van zorg en betrokkenheid van externe hulpaanbieders;
- breed aanbod van voorzieningen in en rond het onderwijs voor jongeren die niet in het reguliere onderwijs geholpen kunnen worden;
- een grote meerwaarde van de samenwerking tussen onderwijs en hulpverlening is de verbreding van het zorgaanbod;
- een goede structuur voor signalering en verwijzing van overbelaste jongeren heeft als voordeel dat het de wegen vastlegt waarlangs jongeren verwezen worden. Verwijzingen worden daarmee controleerbaar, zodat waar nodig de kwaliteit van de verwijzing en achterliggende diagnose verbeterd kan worden.

Theoretische onderbouwing

Geen specifieke theoretische onderbouwing.

3.5 Sluitende aanpak nazorg / Arbeidstoeleiding vanuit detentie

Doelgroep

Preventief gehechte gedetineerden waarvan de verwachte verblijfsduur maximaal zes maanden is en afgestrafte gedetineerden die binnen zes maanden ofwel regulier worden ontslagen uit detentie, ofwel de PI³ verlaten met een Justitiële titel zoals de Voorwaardelijke Invrijheidstelling, of de start van een extramurale fase bijvoorbeeld in het kader van een Penitentiair Programma én:

- die voor detentie werkloos waren of tijdens detentie werkloos zijn geraakt én in aanmerking kwamen of aanspraak zullen maken op een WWB- of WW uitkering (veruit het grootste deel van de doelgroep gedetineerden bestaat uit (potentiële) WWB klanten);
- de gedetineerde is na detentie ook beschikbaar voor de arbeidsmarkt (als op het moment van intake duidelijk is dat de betreffende gedetineerde na detentie bijvoorbeeld wegens psychiatrische- en/of verslavingsproblematiek aan een behandel- of zorgprogramma moet gaan deelnemen dan komt hij niet in aanmerking voor arbeidstoeleiding);
- de gedetineerde moet staan ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie van een gemeente;
- om voor arbeidstoeleiding in aanmerking te komen dienen bij de betreffende gedetineerde bij het einde van de detentietijd geen onoverkomelijke problemen (meer) te zijn op de overige leefgebieden van nazorg: ID-bewijs, huisvesting, schulden en zorg.

Gericht op arbeidstoeleiding

Dit programma is expliciet gericht op arbeidstoeleiding.

Werkwijze

Het programma richt zich, samen met gemeenten en maatschappelijke partners, op het vergroten van de re-integratiekansen van (ex-)gedetineerden door het realiseren van de basisvoorwaarden voor maatschappelijke re-integratie: een geldig identiteitsbewijs, onderdak (direct na ontslag uit detentie of minimaal gebruik kunnen maken van maatschappelijke opvang), inkomen uit werk of uitkering (om direct na ontslag uit detentie in het eerste levensonderhoud te kunnen voorzien), inzicht in schulden en waar mogelijk een plan voor schuldhulpverlening en inzicht in zorgbehoeften (als zorg geïndiceerd is, zal de zorg waar mogelijk gecontinueerd of gerealiseerd worden).

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet

Bewezen effectief

Uit de (proces)evaluatie blijkt dat de ontwikkelde werkwijze voldoet: zij biedt een goed overzicht van de te nemen stappen, is een handreiking voor locaties die willen starten met arbeidstoeleiding tijdens detentie en kan de aanpak aangepast worden aan de lokale behoeften.

³⁾ Penitentiaire Inrichting

Succesfactoren

Er is continuïteit in de begeleiding en zorg vóór, tijdens en na de detentie.

De volgende randvoorwaarden zijn van belang om arbeidstoeleiding gedurende detentie succesvol in te richten:

- 1 Een door gedetineerden te gebruiken computer met (beveiligde) internetverbinding in de PI. Indien geïndiceerd moet een medewerker van UWV WERKbedrijf digitaal een competentietest (CTC) kunnen afnemen bij de gedetineerde. Een computer met internetverbinding biedt de gedetineerde ook de gelegenheid om zich zelfstandig te oriënteren op de regionale arbeidsmarkt en daarbij behorende vacatures.
- 2 Regionale plaatsing van gedetineerden. De betrokkene dient op een overbrugbare afstand te zijn gedetineerd voor medewerkers van de Werkpleinen (van zowel het UWV WERKbedrijf als gemeenten).
- 3 Basiskennis van de organisatie en werkwijze van elkaars organisatie is een voorwaarde voor samenwerking. Bij de medewerkers van de PI dient basiskennis van de organisatie en werkwijze van UWV WERKbedrijf aanwezig te zijn en bij de werkcoaches (medewerkers UWV WERKbedrijf) is basiskennis van de organisatie en werkwijze binnen de PI van belang. Hiertoe is door het opleidingsinstituut van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) een één daagse training "Omgaan met de organisatie DJI en omgaan met gedetineerden binnen de muren" ontwikkeld. De werkcoaches van het UWV WERKbedrijf dienen toegang te krijgen tot de PI en vervolgens ook een spreek-/werkruimte tot hun beschikking krijgen.
- 4 Zowel bestuurlijk commitment als draagvlak op uitvoerend niveau zijn voorwaarden voor samenwerking. Het gaat daarbij om draagvlak bij de direct betrokken partijen zoals DJI, gemeenten en UWV WERKbedrijf, maar ook draagvlak van bijvoorbeeld werkgevers en re-integratiebedrijven.
- 5 Het aanmelden en screenen van de gedetineerden wordt gedaan door de MMD'ers (Medewerker Maatschappelijke Dienstverlening). Hiervoor moet voldoende tijd beschikbaar zijn. Wanneer MMD'ers geen gedetineerden aanmelden voor arbeidstoeleiding, stopt het werkproces al bij het begin.

Bij het opstarten van de werkwijze arbeidstoeleiding is het belangrijk om ook vooraf te bepalen welke informatie geregistreerd moet worden, door en voor wie en hoe vaak dit moet gebeuren.

Theoretische onderbouwing

Geen specifieke theoretische onderbouwing.

3.6 Programma Regeling Uitstapprogramma's Prostituees (RUPS)

Doelgroep

Prostituees die willen stoppen hun beroep.

Gericht op arbeidstoeleiding

Dit programma heeft onder andere aandacht voor arbeidstoeleiding.

Werkwijze

Onder dit programma vallen 13 projecten/programma's uitgevoerd door gemeenten en instellingen verspreid over Nederland.

Het uitstapprogramma besteedt aandacht aan problemen op verschillende leefgebieden. Deze problemen variëren van schulden, het niet hebben van passende woonruimte (en daardoor geen uitkering aan kunnen vragen), psychosociale problematiek, het niet spreken van de Nederlandse taal, dwang en uitbuiting, verslaving, et cetera. Niet zelden is er sprake van een combinatie van deze factoren. Om dit aan te kunnen pakken, worden deelnemers begeleid door een trajectbegeleider. De trajectbegeleider helpt de deelnemers door op verschillende leefgebieden de knelpunten in kaart te brengen, te prioriteren in de aanpak van problemen en de deelnemer te ondersteunen in de contacten met hulpverlenende instanties.

De projecten die een uitstapprogramma uitvoeren, bieden allen hulp op maat. Wel bevat een individueel uitstaptraject in de kern dezelfde elementen en zien we deze in grote lijnen in alle uitstapprogramma's in Nederland terug. Grofweg volgen de programma's de volgende fasering:

- 1 contactfase
- 2 oriëntatiefase
- 3 uitvoeringsfase
- 4 nazorgfase

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet.

Bewezen effectief

Tijdens de evaluatie bleek het niet mogelijk exacte aantallen van deelnemers en succesvolle 'uitstappers' te geven. Er vindt namelijk geen eenduidige registratie plaats van gegevens over instroom, doorstroom en uitstroom bij de verschillende projecten.

Over het algemeen verloopt de hulpverlening volgens zowel de professioneel betrokkenen als de deelnemers naar tevredenheid. De deelnemers zijn erg te spreken over de persoonlijke begeleiding die ze krijgen vanuit het uitstapprogramma. Elke deelnemer krijgt een persoonlijk plan van aanpak en een programma op maat. Volgens de deelnemers is het belangrijk dat instellingen rekening houden met hun wensen en behoeften. Met name de trajectbegeleider, die een vast aanspreekpunt is, geeft de deelnemers vertrouwen. Deze aanpak vergroot de kans van slagen.

Succesfactoren

- Aanstellen van een trajectbegeleider: deze trajectbegeleider zorgt voor het opstellen van een plan van aanpak, begeleiding op maat, en heeft een waardevolle vertrouwensrelatie met de deelnemer. De trajectbegeleiders zijn het vaste aanspreekpunt voor de deelnemers. Zij coördineren de hulpverlening voor de deelnemer. Daarmee is de trajectbegeleider de spil tussen verschillende hulpverleningsinstanties waarmee prostituees te maken krijgen bij de uitstap.
- Vaste aanspreekpunten bij bijvoorbeeld de sociale dienst en UWV. Doordat deelnemers weten dat deze aanspreekpunten bekend zijn met de problematiek, is het voor hen makkelijker met hen in contact te treden.
- Goede ketensamenwerking: uitstapprogramma's zijn afhankelijk van de verschillende hulpverlenende instanties met wie ze samenwerken. Soms is deze samenwerking vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst, maar meestal gaat het om mondelinge afspraken. De afwezigheid van formele afspraken maakt de programma's kwetsbaar. Dit komt ook naar voren in de knelpunten waartegen de programma's in de praktijk aanlopen.

Theoretische onderbouwing

Geen specifieke theoretische onderbouwing.

3.7 Programma Activeringscentra

Doelgroep

Mensen die al langdurig afhankelijk zijn van een uitkering, zonder daarbij andere groepen die in een achterstandssituatie verkeren uit te sluiten: geen werk, laag inkomen, onvoldoende opleiding, gezinsproblemen. De doelgroep bestaat vooral uit mensen die tussen de SW en de huidige re-integratietrajecten van de WWB in vallen.

Gericht op arbeidstoeleiding

Het programma is gericht op activering als tussenstap naar arbeidstoeleiding.

Werkwijze

Het activeringscentrum is een re-integratieinstrument dat twee vliegen in één klap slaat. Enerzijds bieden mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt, onder begeleiding, eenvoudige, persoonlijke diensten aan of doen zij zinvolle klussen in de wijk. Anderzijds staat tegenover het recht op een uitkering de plicht zich in te zetten voor de samenleving, c.q. de buurt.

De kracht van deze innovatieve aanpak is dat hij uitgaat van de mensen zelf. Met de juiste ondersteuning kunnen cliënten hun schijnbaar uitzichtloze situatie van isolatie en inactiviteit geleidelijk ontstijgen. Dit is de activerende aanpak.

Het activeringscentrum is een overkoepelende term, waarin initiatieven, werkzaamheden en ervaringen van organisaties uit verschillende sectoren samenkomen. De raakvlakken zijn in dat opzicht groot, de problematiek veelal gelijk, terwijl de beschikbare expertise vaak juist complementair is. Inmiddels zijn er in zeven gemeenten activeringscentra gestart.

Het idee van het activeringscentrum is gebaseerd op een innovatieve methodiek:

- Langdurig werklozen activeren zelf andere werklozen en ze gaan actief op zoek naar activiteiten waar burgers/buurtten behoefte aan hebben.
- De werkomgeving komt overeen met die van betaald werk: het gaat om afspraken nakomen, op tijd komen, elkaar helpen etc.
- Er wordt samengewerkt met de organisaties die in de wijk al diensten aanbieden. Het gaat vaak om het clusteren en uitbreiden van bestaande activiteiten. Per gemeente wordt een maatwerkoplossing gekozen.

Een activeringscentrum zal dus moeten zijn ingebed in de lokale infrastructuur van zorg-, welzijn- en andere dienstverlenende organisaties. Tegelijkertijd zijn er duidelijke afspraken nodig met de sociale dienst over eventuele re-integratie van een deelnemer.

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet.

Bewezen effectief

Er is geen recente evaluatie beschikbaar. Maar op basis van praktijkervaring is gebleken dat deze aanpak betere resultaten oplevert dan andere trajecten. De resultaten op het gebied van participatie zijn positief, met het concept blijken meer mensen te worden bereikt en hoeft er niemand te worden uitgesloten.

Succesfactoren

Deze aanpak van activering vraagt om een klantmanager nieuwe stijl die de volgende taken heeft:

- faciliteren en stimuleren;
- observeren van ontwikkelingen van de klant;
- knelpunten worden eerder inzichtelijk;
- begeleiding op maat wordt mogelijk;
- laagdrempelig contact met klant: meer vertrouwen;
- samenwerken;
- frequent contact;
- potentie van de klant komt duidelijker in beeld bij klantmanager;
- klantbehoefte is leidend.

Theoretische onderbouwing

Geen specifieke theoretische onderbouwing.

4



Programma's met aandacht voor arbeidstoeleiding

De volgende programma's zijn weliswaar niet bewezen effectief, maar bieden wel goede inzichten in hoe een aanpak gericht op arbeidstoeleiding kan werken.

4.1 Programma Cultuuromslag Wajong

Doelgroep

Activiteiten zijn op hoofdlijnen georganiseerd naar drie doelgroepen:

- wajongers en hun ouders
- professionals uit onderwijs, zorg en arbeid
- werkgevers en de werkvloer

Gericht op arbeidstoeleiding

Gericht op activering.

Werkwijze

PCW is opgezet met als doel het bevorderen van een cultuur waarin de arbeidsparticipatie van jongeren met een beperking vanzelfsprekend is. In de afgelopen twee jaar zijn voorlopers – mensen die al bezig waren om de cultuuromslag in de praktijk vorm te geven – ondersteund vanuit het Programma Cultuuromslag Wajong. Deze voorlopers hebben een ontwikkeling in gang gezet en hebben hun eigen netwerk en omgeving hierin meegenomen. Binnen hun netwerken (en daarmee binnen onze doelgroepen) is een activerende, op eigen kracht gerichte aanpak steeds belangrijker aan het worden. De groep die zich het 'nieuwe denken en nieuwe doen' al helemaal eigen heeft gemaakt, wordt steeds groter. Met het programma is deze ontwikkeling gestimuleerd. Drie speerpunten: activerende benadering, uitgaan van zelfredzaamheid, samenwerking tussen professionals.

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet.

Bewezen effectief

Niet bekend.

Succesfactoren

De drie 'speerpunten' (activerende benadering; uitgaan van zelfredzaamheid; samenwerking tussen professionals voor efficiënte integrale aanpak) zijn de succesfactoren.

De verkenning heeft de volgende aanbevelingen opgeleverd:

- Schets een overkoepelende, richtinggevende visie met professionals, met een nadere uitwerking van het nieuwe denken, die herkenbaar is voor iedereen.
- Laat goede voorbeelden spreken.
- Zet professionals aan de basis bij elkaar.
- Breng het nieuwe denken in bij opleidingen.
- Gebruik peergroups, laat collega's en Wajongers als ambassadeurs fungeren.
- Introduceer keurmerken voor een empowerende benadering.

- Practise what you preach: geef als overheid het goede voorbeeld door Wajongers aan te nemen.
- Richt het systeem bevorderend in (juiste prikkels voor organisaties en individuen).

Werkgeversbenadering: uitgangspunt is het stimuleren en faciliteren van werkgevers om Wajongers in dienst te nemen. Strategie: verspreiden van goede voorbeelden (best practices) via sleutelfiguren in de doelgroepen die men wil bereiken.

Meest effectieve benaderingswijze van werkgevers is niet een directe benadering (risico van dubbelingen en mismatch in verwachtingen; werkgevers die vacatures leveren waarvoor UWV (nog) geen aanbod heeft), maar meer indirecte benadering / peer group-benadering (werkgevers vertellen collega's over hun goede ervaringen met Wajongers).

Naast de werkgever zelf spelen ook de collega's op de werkvloer een belangrijke rol in succesvolle arbeidsparticipatie van Wajongers. Werkgevers geven aan dat ze voor het begeleiden van Wajongers ondersteuning nodig hebben. Dat gebeurt nu via de (externe) jobcoach, maar sommige werkgevers zien ook mogelijkheden in het meester-gezel model, vooral als ze meerdere Wajongers aan het werk hebben.

Ook het maatschappelijk netwerk rond de Wajonger (bijvoorbeeld zorg en vervoer) moet gericht zijn op de ondersteuning in het werk. In de visie van sommige werkgevers zouden de jobcoaches en Stichting MEE vooral op dat vlak een probleemoplossende rol kunnen spelen.

Professionals in zorg, onderwijs en werk zullen zelfredzaamheid en eigen kracht van een Wajonger moeten ondersteunen om tot een cultuuromslag te komen.

Theoretische onderbouwing

Geen specifieke theoretische onderbouwing.

4.2 Programma Aanpak Marokkaans-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse risicjongeren

Doelgroep

Marokkaans-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse risicjongeren.

Gericht op arbeidstoeleiding

Geen specifieke aandacht voor arbeidstoeleiding, wel als onderdeel van criminaliteitsbestrijding en preventie.

Werkwijze

De activiteiten op het gebied van Marokkaanse risicjongeren zijn met name gericht op de bestrijding van criminaliteit. Gemeenschappelijke punten in de aanpak zijn:

- De gemeenten zien in dat het doorbreken van anonimiteit van de risicjongeren nodig is voor een effectieve aanpak. De inzet van functionarissen, zoals straatcoaches, voor het opsporen van overlast van jongeren is hier een onderdeel van.
- Inzet in de wijk en dichtbij de jongeren helpt gemeenten sneller overlast te signaleren.

- Voor groepen risicojongeren ontwikkelen gemeenten een specifieke groepsaanpak.
- Een voorwaarde voor een effectieve aanpak van overlast van jongeren is een professionele basis van partners.
- De organisatie van activiteiten vindt plaats in een casusoverleg tussen professionals in de wijk.

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Duidelijk gericht op voorkomen van terugval.

Bewezen effectief

De gemeenten zijn voorzichtig met het doen van uitspraken over de effecten van de interventies vanwege de nog korte looptijd van de interventies, maar geven wel aan dat ze positieve resultaten zien. Voorwaarden voor een effectieve aanpak zijn:

- aandacht voor het bereiken van de doelgroep;
- outreachend werken;
- vertegenwoordigers van de doelgroep betrekken bij ontwikkeling en uitvoering van interventies;
- aandacht voor vroegtijdig signaleren en preventie;
- investeren in integrale ketensamenwerking en een meer sluitende aanpak bij meervoudige problematiek;
- leren van elkaar.

Succesfactoren

De gemeenten besteden vooral aandacht aan preventie en repressie, en in mindere mate aan curatief beleid. Grotere gemeenten en gemeenten die er al langer mee bezig zijn, richten zich steeds meer op preventie in een vroeg stadium, al dan niet in combinatie met een meer repressieve aanpak voor de probleemjongeren. Vaak is de aanpak outreachend en systeemgericht, ook ouders en broers en zussen worden erin betrokken. Er was al aandacht voor afstemming binnen de keten(s).

Ondersteunende hulp en zorg voor de doelgroep wordt anno 2011 als een vanzelfsprekend onderdeel van de aanpak van deze risicojongeren beschouwd. Veel interventies zijn gericht op het doorbreken van de anonimiteit van de risicojongeren en het vroegtijdig signaleren van problemen. De risicojongeren worden niet alleen individueel, maar ook in groepsverband benaderd. Voldoende capaciteit en inzet van de relevante partijen en goede afstemming – vaak in de vorm van casusoverleg – worden van groot belang geacht voor het slagen van interventies. Het betrekken van de doelgroep, oog voor afstemming en integraal samenwerken en wijkgerichtheid zijn centrale elementen binnen de aanpak van gemeenten.

Deze aanpak is sterk verweven met de programma's 'Achter de voordeur', 'Veiligheidshuizen', 'Aanval op schooluitval', 'Actieplan Jeugdwerkloosheid' en 'Nazorg na detentie'.

Theoretische onderbouwing

De systeemtheorie is de belangrijkste theoretische onderbouwing van dit programma. De systeemtheorie gaat er vanuit dat de mens pas werkelijk begrepen kan worden in de context van zijn relaties. Ondanks dat we denken dat iemand een vaststaand karakter heeft, gedragen mensen

zich in verschillende contexten steeds anders. Mensen hebben een groot gedragsrepertoire en schakelen steeds per situatie over op ander gedrag. Dit betekent voor uitvoeringsprofessionals dat het van belang is om ook de sociale omgevingen te bekijken. Ook specifieke, individuele problematiek krijgt pas werkelijke betekenis in de relaties die de jongere onderhoudt (Systeemtheorie, 2011).

4.3 Individuele, vraaggerichte benadering (IVB)

Doelgroep

Mensen die al geruime tijd werkloos zijn, een uitkering hebben, of na een periode waarin ze maatschappelijk niet mee hebben gedaan, bijvoorbeeld vanwege gezondheidsproblemen, psychosociale problematiek als verslaving of dakloosheid, of psychiatrische problematiek, weer actief willen worden. Het gaat in alle gevallen om mensen van wie algemeen aangenomen wordt dat zij weinig kansen hebben op de arbeidsmarkt. Hierbij spelen ook zaken als leeftijd, huidskleur en geslacht een rol. In sommige gemeenten wordt deze doelgroep wel aangeduid als het 'granieten bestand'.

Gericht op arbeidstoeleiding

Aandacht voor participatie als onderdeel van regie over eigen leven.

Werkwijze

De methodiek bestaat uit een combinatie van begeleiding en bemiddeling. De begeleiding is erop gericht om de regie die mensen over hun eigen leven voeren te versterken. Door aan te sluiten op hun perspectieven en mogelijkheden worden concrete stappen gezet om te komen tot een duurzame vorm van maatschappelijke participatie. De bemiddeling is gericht op het inschakelen van verschillende actoren bij het realiseren van een duurzame participatie: werkgevers, maatschappelijke voorzieningen en sociale netwerken. De trajectbegeleiding is gericht op het maken van contact, het mediërend stimuleren en begeleiden van het leerproces van de deelnemer en mediërende coaching na bemiddeling naar een werkplek, vrijwilligersplek en/of zorgplek.

In het traject worden ook verschillende stappen gezet in het kader van deze bemiddeling:

- aanmelding, contact (contact met opdrachtgever, zelf contact leggen), intake;
- assessment (model 'vliegwiel' (zie ook de alinea 'Theoretisch onderbouwing'): wensen, motieven en reële perspectieven; vaardigheden en in de persoon gelegen factoren; manier van leren; sociale achtergrond en netwerken; sfeer en persoonlijkheid; samenhang, kern en kracht van deze vijf aspecten), proces van c.q. instrumenten voor assessment, en trajectplan (inhoud, doelen);
- trajectrealisatie – eventuele tussenstappen: scholing en/of werkervaring opdoen, zorg en hulpverlening, bemiddeling naar (on)betaald werk (o.b.v. vliegwielmodel), bemiddelingsproces (jobfinding, contact leggen met werkgever, oriëntatiegesprek, toetsing en bemiddeling, proefperiode, opstellen begeleidingsplan);
- ontwikkelingsgerichte ondersteuning, loopbaanbegeleiding en nazorg.

Succesfactoren

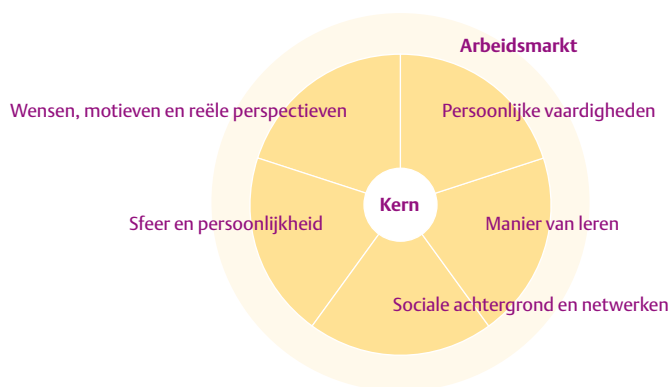
- De doorgaande begeleiding van de deelnemer in de verschillende fasen is een essentiële succesfactor.
- Een cliënt gerichte aanpak, waarbij men uitgaat van de wensen en de mogelijkheden van de cliënt, levert betere resultaten op. Cliënten die werk krijgen dat aansluit bij hun wensen, blijken hun baan langer te behouden.
- Lange termijn begeleiding verkleint de kans dat cliënten afhaken: continuïteit in de begeleiding is belangrijk. Er kunnen schommelingen in het arbeidsfunctioneren optreden die vooraf moeilijk te voorspellen zijn. Voorkomen dient te worden dat tijdelijke uitval leidt tot definitieve uitval.

Theoretische onderbouwing

Het doel van activeringstrajecten is om mensen volwaardig mee te laten doen in de samenleving, middels betaald werk, vrijwilligerswerk, deelname in een zorgtraject of combinaties hiervan. Het uitgangspunt is dat iedereen op één of andere manier maatschappelijk actief is of zou moeten zijn en in een omgeving verkeert waarin een bijdrage geleverd kan worden en waar ook iets verwacht wordt. Een secundair doel dat altijd meespeelt, is het versterken van de regie die mensen over hun eigen leven voeren – de mate waarin zij op een adequate manier verantwoordelijkheid voor hun eigen leven nemen.

De theorie en methodiek van een individuele, vraaggerichte benadering (IVB) is de volgende: Bij IVB wordt de kernbehoefte van de cliënt onderzocht en gevolgd.

Daarbij wordt uitgegaan van het vliegwiel:



In deze vraaggerichte benadering kan men gebruik maken van bijvoorbeeld:

- 1 Systeemtheorie
- 2 taakgerichte hulpverlening
- 3 emanciperende hulpverlening
- 4 contextuele hulpverlening
- 5 Rationeel-emotieve therapie
- 6 re-integratievisie, verzekeringsgeneeskundige- en arbeidsdeskundige rapportages
- 7 huidige sociale wetgeving

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet.

Bewezen effectief

Geen specifieke evaluatie beschikbaar.

Deze methodiek is een op het re-integratieproces gerichte afgeleide van de methode 'Supported Employment', aangevuld met de rehabilitatiebenadering.

Supported Employment, letterlijk 'ondersteunend werk', is in eerste instantie bedoeld voor mensen met een veelvoud aan handicaps. Het kan hierbij zowel gaan om handicaps van lichamelijke of geestelijke aard. Werken met een lichamelijke handicap vraagt doorgaans allerlei technische aanpassingen, terwijl een verstandelijk gehandicapte juist weer veel begeleiding moet hebben. Het blijkt dat het bedrijfsleven hieraan moeilijk kan voldoen.

De methodiek, die afkomstig is uit de VS en is ontwikkeld om verstandelijk gehandicapten aan een baan te helpen, is juist goed omdat er gekeken wordt naar wat mensen wel kunnen. Hier is dan ook een cruciale rol weggelegd voor de jobcoach, die tijdens het hele proces aanspreekpunt blijft.

5



Bewezen methodieken uit overige bronnen

Naast de specifieke programma's die voor verschillende groepen cliënten met multiproblematiek zijn ontwikkeld, zijn voor dit project ook andere bronnen bestudeerd. Hier geven we aan welke bronnen we gebruikt hebben en beschrijven we de relevante methodieken.

Het overzicht Interventies naar werk (www.interventiesnaarwerk.nl) is een initiatief van het ministerie van SZW. Het is de eerste website in Nederland waar geprobeerd wordt beschikbare interventiemethodieken te verzamelen die de toets der kritiek kunnen doorstaan, deze systematisch te inventariseren en vervolgens beschikbaar te stellen voor de uitvoering. Dit leverde een overzicht van 70 interventies op, waarvan er 16 ook op de doelgroep cliënten met meervoudige problematiek gericht zijn (Sol e.a., 2011). Bij de meeste van deze interventies gaat het om de gecombineerde doelgroep langdurig werklozen / mensen met meervoudige problematiek. Verder is in het onderzoeksprogramma BIMRA ('Beoordelen van Interventies en Meetinstrumenten bij Re-integratie naar Arbeid' www.bimra.nl), geïnitieerd door het UWV, een inventarisatie gemaakt van zowel meetinstrumenten als interventies, die bij re-integratiebedrijven worden ingezet en is de kwaliteit hiervan beoordeeld. Dit leverde een overzicht van 49 interventies op waarvan er drie expliciet op cliënten met meervoudige problematiek gericht zijn. Beide overzichten zijn gebruikt voor de selectie van bewezen methodieken, aangevuld met overige literatuur (zie bijlage 2).

5.1 Activeringsmethodiek

Cruciaal bij activering is het starten bij de wensen, motivatie of drijfveren van de cliënt om actief te worden. In 'Methodiek en beleid van sociale activering' (A. Dekker en P. van der Aa, 2000) wordt een algemene methodiek voor individuele activering beschreven. Daarin komen verschillende stappen aan bod:

- op een coachende manier verkennen van de sterke kanten, interesses en ervaren belemmeringen voor activering;
- verkennen van de drijfveren van de cliënt om actief te worden;
- bepalen van de op de drijfveren aansluitende (SMART) doelen;
- daarbij passende activiteiten bepalen en zoeken;
- afspraken maken over bijvoorbeeld werkzaamheden, inwerkprogramma, eventuele specifieke aanpassingen of hulpmiddelen, begeleiding, plek van de cliënt in de organisatie en arbeidsvoorwaarden;
- coaching en zo nodig ondersteuning tijdens de activiteiten;
- regelmatig evalueren met de cliënt en eventuele werkbegeleider of opleider;
- signaleren wanneer de cliënt toe is aan een vervolgstap;
- wanneer nodig en overeengekomen rapporteren aan de opdrachtgever.

Elk van deze stappen gebeurt door de activeerder met en zo mogelijk door de cliënt zelf.

In het studiemateriaal: "Werken met multiprobleemhuishoudens" (2010) worden de volgende drie doelgroepen voor activering onderscheiden:

- 1 'hardnekkige' multiproblematiek-gezinnen, waarbij dwang en drang nodig is;
- 2 multiproblematiek-gezinnen die geholpen kunnen worden met een duidelijke ketenregie en concrete plannen van aanpak (1 gezin, 1 plan);

- 3 multiproblematiek-gezinnen waarop geen specifieke regie noodzakelijk is, maar wel afstemming tussen verschillende betrokken hulpverleners.

Belangrijke voorwaarden om resultaten te boeken zijn:

- onderlinge samenwerking
- regie
- taakverdeling
- persoonlijke aandacht voor cliënten

Doelstellingen (doelen en subdoelen) moeten zorgvuldig SMART⁴ worden geformuleerd: zo geven ze houvast aan cliënten en hulpverleners en de mogelijkheid om met elkaar in gesprek te blijven over gewenste resultaten en plan van aanpak.

Belangrijke nieuwe aanpakken, die besproken worden, zijn:

- inzetten van gezinscoaches
- Wraparound Care
- Eigen Kracht Conferenties
- snelkookpansessies

Hierna bespreken we de methodiek van de inzet van gezinscoaches, Wraparound Care en van de Eigen kracht Conferentie. De snelkookpansessie heeft betrekking op een wijze van overleg tussen hulpverleners onderling, om gezamenlijk tot een aanpak te komen. Deze wordt hier niet besproken.

5.2 Inzet van gezinscoaches

De kern van deze aanpak ligt in het coördineren van zorg en het inzetten van een gezinscoach (ook wel aangeduid als probleemmanager of gezinsmanager).

Gericht op arbeidstoeleiding

Arbeidstoeleiding en participatie zijn geen expliciete doelen van deze methodiek.

De taken van een gezinscoach bestaan uit (een combinatie van) de volgende activiteiten:

- 1 inventariseren problematiek gezin;
- 2 coördineren hulpverlening gezin;
- 3 overleg voeren met overige – naast de reguliere hulpverlening – instanties;
- 4 opstellen behandelplan;
- 5 uitvoeren praktische werkzaamheden (in het gezin);
- 6 aanvraag specialistische hulpverlening (om de problemen op te lossen);
- 7 teruggeven regie aan het gezin: in een vroeg stadium betreft de gezinscoach het gezin bij het oplossen van de problemen en bij het uitvoeren van werkzaamheden;
- 8 rapporteren voortgang hulpverlening;
- 9 (inhoudelijk en financieel) verantwoorden van hun werkzaamheden;
- 10 verlenen van nazorg.

⁴⁾ SMART = Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch en Tijdgebonden

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de functie van gezinscoach een aantal succesfactoren kent. De houding van de gezinscoach richting gezin en andere hulpverleners is respectvol, contactueel, duidelijk, daadkrachtig en vindt goede balans tussen zakelijk en betrokken (Schaafsma, 2010). Op dit moment zijn nog weinig wetenschappelijke studies beschikbaar naar de inzet van gezinscoaches. Wel zijn er diverse evaluatieonderzoeken en publicaties verschenen waaruit blijkt dat cliënten en andere betrokkenen grotendeels tevreden zijn met deze interventie. De interventie 'Voorwaardelijke Interventie in Gezinnen' (VIG) is een variant van gezinscoaching. VIG is een vorm van gedwongen hulpverlening aan multiprobleemgezinnen. Het doel is een veilige opvoedingssituatie te creëren en hulpverlening in een vrijwillig kader (weer) mogelijk te maken door intensieve thuishulp door een gezinscoach, die het gezin gaandeweg leert zelf zijn leven op orde te krijgen. De gezinscoach is 24 uur per dag, zeven dagen per week bereikbaar (Nederlands Jeugdinstituut).

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet.

Bewezen effectief

Tijdens een eerste pilot met VIG is een procesevaluatie uitgevoerd. Na begeleiding van 24 gezinnen blijkt 62% van de (in totaal 535) doelen die in de plannen van aanpak van de gezinnen zijn gesteld, gehaald, terwijl bij ongeveer 20% van de doelstellingen een ontwikkeling is ingezet, maar het eindresultaat nog niet is behaald.

Een andere specifieke werkwijze die in Nederland vaak wordt gebruikt in de hulpverlening aan multiproblematiek-gezinnen en die theoretisch goed is onderbouwd, is de Intensieve Orthopedagogische gezinsbehandeling (IOG). Dit is een specifieke vorm van Intensieve Pedagogische Thuishulp (TPT). Leidende visie hierbij is Empowerment.

5.3 Wraparound Care

Bij Wraparound Care gaat het letterlijk om er omheen gaan staan of inwikkelen met zorg. Informele zorg en formele zorg wordt gecombineerd met één centrale persoon, die expert is van het gewone leven. Er wordt optimaal gebruik gemaakt van de krachten van de samenleving: er wordt specialistische hulp ingeschakeld waar nodig, er wordt gebruik gemaakt van natuurlijke (sociale) steunbronnen, het team werkt samen vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het gehele plan en er wordt community-based gewerkt. In ieder individueel geval wordt een plan van aanpak met concrete doelen en wegen daar naartoe opgesteld. De methode is in de Verenigde Staten ontwikkeld vanuit de jeugdzorg, met in het bijzonder aandacht voor criminele jongeren.

Gericht op arbeidstoeleiding

Niet expliciet op arbeidstoeleiding gericht, kan onderdeel zijn.

Werkwijze

De belangrijkste elementen in de inhoudelijke visie achter Wraparound Care zijn dat duurzame veranderingen in cliëntsystemen alleen kunnen plaatsvinden als interventies:

- passen in een plan dat door een team van professionals en personen uit het eigen netwerk samen met het cliëntsysteem is ontworpen;
- dit plan concrete doelen betreft in de eigen leefsituatie van het cliëntsysteem;
- de activiteiten die nodig zijn door een casemanager en de cliënt samen worden aangestuurd;
- de noodzakelijke interventies zowel van sociale netwerken als van professionele instellingen uit meerdere sectoren van hulp, zorg en ondersteuning kunnen worden ingezet;
- de uitvoering plaatsvindt in de omgeving die in de gegeven omstandigheden het minst restrictief is, en dus bij voorkeur in de eigen leefsituatie.

Een casemanager ondersteunt samen met een assistent het cliëntsysteem. Samen werken zij aan de 13 stappen van het Wraparound Care-model.

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet.

Bewezen effectief

Er is empirische evidentie over de werkzaamheid van deze aanpak in de Verenigde Staten. In een *randomized controled trial* vond men dat een groep jonge delinquenten die in het Wraparound Care-model begeleid werden tijdens en vlak na het programma minder van huis wegliepen, minder spijbelden, minder vaak van school geschorst werden, minder vaak geweld pleegden, minder vaak door de politie werden opgepakt en vaker een baan hadden dan een controlegroep voor wie de conventionele aanpak van justitie gold (een casemanager die de jongere verwees naar een aantal losstaande interventies). De recidive was voor beide groepen in de korte meetperiode van enkele maanden na het programma erg laag en verschilde niet. In een RCT met gedragsmoeilijke kinderen in pleeggezinnen bleek het aantal kinderen dat wegliep aanzienlijk teruggebracht te worden en bleken de pleeggezinplaatsingen stabiel. In een aantal studies met vóór en nametingen bleken gedragsproblemen van kinderen te verminderen en werd uithuisplaatsing vaak voorkomen.

Wraparound Care voldoet wellicht nog niet aan alle voorwaarden voor erkenning als bewezen effectief, maar is wel evidence based en in ieder geval practice based. De aanpak is kosteneffectief en, omdat er minimaal gebruik gemaakt wordt van institutionele zorg en maximaal gebruik van het community based aanbod, doorgaans aanzienlijk goedkoper dan reguliere jeugdzorg.

In een aantal 'moderne', community based interventies is het Wraparound Care-model overigens al herkenbaar aanwezig. Bijvoorbeeld: Families First, Nieuwe Perspectieven, Voorzorg, Multisysteem Therapie en Intensieve Pedagogische Thuis hulp. Ook in het onderwijs wordt dit model in toenemende mate toegepast, bijvoorbeeld bij onderwijs-zorgprogramma's voor zogenaamde moeilijk plaatsbare kinderen.

5.4 Eigen Kracht Conferentie

Eigen Kracht-conferenties (EKC) zijn voor individuen en families, als herstel nodig is, bij leervragen en voor een groep, wijk of buurt. Al deze varianten gaan uit van dezelfde principes: een plan maken met betrokkenen waarbij de regie in handen blijft van de persoon of personen om wie het gaat.

Gericht op arbeidstoeleiding

Niet expliciet, kan onderdeel zijn.

Tijdens een Eigen Kracht-conferentie maakt iemand samen met familie en bekenden een plan voor de toekomst. Een onafhankelijke coördinator van de Eigen Kracht Centrale brengt iemands sociale netwerk bijeen – zelfs als dat er niet meer lijkt te zijn – en organiseert de conferentie.

In het eerste deel van de Eigen Kracht-conferentie legt de hoofdpersoon van de conferentie, of iemand die dichtbij deze persoon staat, de situatie uit. Ook hulpverleners en andere professionals kunnen in dit deel informatie geven.

Daarna volgt een (besloten) deel waarin de deelnemers aan de conferentie gezamenlijk een plan maken. Professionals en de Eigen Kracht-coördinator zijn hierbij niet aanwezig.

In het laatste deel van de conferentie presenteren de deelnemers het plan. Ondersteuning van professionals kan deel uitmaken van dit plan. Tot slot spreekt men af wie wat doet en wanneer iedereen weer bijeen komt, om te kijken hoe het gaat met de uitvoering van het plan.

Als herstel nodig is of als een grote groep mensen elkaar nauwelijks kent, wijkt de werkwijze iets af. Dat geldt ook bij leervragen. De principes, waaronder de positie van de onafhankelijke Eigen Kracht-coördinator en het 'eigendom' van het plan, zijn in alle gevallen hetzelfde.

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet.

Bewezen effectief

Er is een groot aantal evaluatiestudies verricht die laten zien dat plannen die uit EKC voortkomen effectiever zijn, meer aansluiten bij de draagkracht en belevingswereld van cliënten en goedkoper zijn, omdat professionele hulp in de eigen plannen deels vervangen wordt door hulp uit het eigen netwerk.

5.5 Presentiebenadering of Theorie van de Presentie (TP)

De presentiebenadering is ontwikkeld vanuit het pastoraal werk. Bij de presentiebenadering gaat het om een praktijk waarbij de zorggever zich aandachtig en toegewijd op de ander betreft, zo leert zien wat er bij die ander op het spel staat – van verlangens tot angst – en die in aansluiting dáárbij gaat begrijpen wat er in de desbetreffende situatie gedaan zou kunnen worden en wie hij/zij daarbij voor de ander kan zijn. Wat gedaan kan worden, wordt dan ook gedaan. Een manier van doen, die slechts verwezenlijkt kan worden met gevoel voor subtiliteit, vakmanschap, met praktische wijsheid en liefdevolle trouw. Verder wordt aangegeven dat presentie niet volstaat met het 'in-relatie-staan' maar doet wat er gedaan *kan* worden; dat doen wordt beschreven in zorgethische termen. Dergelijke formuleringen nemen afstand van 'wat gedaan *moet* worden'. Hier zijn 'zorg' en 'passendheid' verbonden.

Gericht op arbeidstoeleiding

Niet gericht op arbeidstoeleiding.

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet.

Bewezen effectief

Geen evaluaties beschikbaar.

5.6 Activerende zorgtrajecten

In Rotterdam is in 2010 een pilot uitgevoerd door een samenwerkingsverband van de Hogeschool Inholland en de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid van de gemeente om de methodiek 'activerende zorgtrajecten' te ontwikkelen. De resultaten van deze pilot zijn onder meer opgenomen in: Aandacht en Kracht, verbinden van activering en zorg van Guido Walraven en anderen (2010) en het rapport Evaluatie activerende zorg in Rotterdam van Paul van der Aa (2009).

Doelgroep

Bijstandsklanten met meervoudige problemen die wel geacht werden 'activeringspotentieel' te hebben, maar die vanwege belemmeringen niet aan al bestaande trajecten konden deelnemen.

Gericht op arbeidstoeleiding

Gericht op activering als tussenstap naar arbeidstoeleiding

Aanpak en resultaten

In de pilot zijn verschillende trajecten gebruikt, waarbij de nadruk op activering varieerde. Klantmanagers en de uitvoerders van de trajecten schatten in een aantal gevallen de activeringsmogelijkheden van de klanten laag in. De trajecten met de meeste aandacht voor activering bleken ook de meeste activering en in een aantal gevallen zelfs uitstroom naar betaald werk op te leveren. De deelnemersgroep van de verschillende trajecten was vergelijkbaar.

Gericht op preventie / voorkomen van terugval

Niet expliciet.

Bewezen effectief

De onderzochte AZ-trajecten waren vooral succesvol voor alleenstaande moeders met gezins- en psychosociale problemen. Voor alleenstaande, allochtone mannen met 'hardere' problemen rondom financiën, huisvesting en soms ook verslaving waren de trajecten vooralsnog minder succesvol.

Analyse van succesvolle trajecten liet zien dat de volgende 'werkzame bestanddelen' in wisselende mate een rol speelden in de trajecten:

- coaching van activerende zorgcoaches door middel van:
 - bieden van een luisterend oor;
 - stimuleren van deelnemers om stappen te ondernemen;
 - aandacht voor de beleving van de persoonlijke problemen;
 - focus op activering in plaats van (enkel) op de problemen;

- praktische advisering.
- zaak waarnemen richting instanties, vooral op het vlak van financiën en huisvesting;
- bewerkstelligen van aanmeldingen bij hulpverlening;
- actief (kunnen) worden op vrijwilligersplekken die passen bij de mogelijkheden van de deelnemers.

Gebruikte Literatuur

- Aa, P. van der (2009). Evaluatie activerende zorg, Rotterdam
- Bex, P.M.H.H., Blank, R.E. & Bovens, F. (2010). 'De gezinscoach in beeld. De werkzaamheden en knelpunten van gezinscoaches door Sira Consulting'. Nieuwegein: Sira Consulting B.V.
- Bosselaar, H., E. Maurits, P. Molenaar-Cox & R. Prins (2010). Multiproblematiek bij cliënten. Verslag van een verkenning in relatie tot (arbeids)participatie. Utrecht/ Leiden: Meccano/AStri.
- Duinkerken, G., H. Graafland & P. Wesdorp (2010). Klanten met meervoudige problematiek. Kennisdocument Re-integratie. INW (www.interventiesnaarwerk.nl).
- Gier, E. de & Boer, M. de (2009). Succes- en faalfactoren bij verschillende activeringsprojecten gericht op langdurig werklozen. Een verkennend onderzoek in opdracht van De Haagse Slag. Den Haag/Heilig Landstichting: De Haagse Slag/SocialEngineers.
- Gier, E. de, Grevel, S., Miedema, F. & Vrieze, G. (2008). "Onder druk wordt alles vloeibaar". Onderzoek naar activering van de granieten kern in de bijstand op de stedelijke arbeidsmarkt. Den Haag: Nicis Institute.
- Grand, H. le en Schaaps, M (2007). De Leefgebiedenmatrix van Werk: een zorg minder! Groningen: WerkPro.
- Hulst, B. van, R. Jagtenberg, A. de Roo (2011). Maatschappelijke opbrengsten van Eigen Kracht-conferenties, Onderzoek in het kader van geïndiceerde jeugdzorg trajecten met een toespitsing op multiprobleem gezinnen. Delft: IPSE e.a.
- IWI (2010). Maatwerk bij meervoudigheid. Den Haag: IWI.
- Kersten, R., W. van Gerwen, M. van Luijtelaar en D.G. Veth (2010). Een afslag voor Hamed. Intervisie-methodiek voor de brede professional in de bemiddeling van werklozen met meervoudige problematiek. Antwerpen/Apeldoorn: Fontys Actief & Garant-Uitgevers n.v.
- Kruyter, A.J. de, J. de Jong, J. van Niel, C. Hijzen (2008). De rotonde van Hamed, maatwerk voor mensen met meervoudige problemen. Den Haag: Nicis Institute.
- E-boek "Achter de voordeur" (2011). Den Haag: Ministeries van BZK en VWS.
- Schaafsma, K. (2010). 'Dicht op de huid. Gezinsmanagement bij multiprobleem gezinnen in de stadsregio Amsterdam'.
- Schaaps, M. (2007, 2e versie). WEZM! Mainstreaming Methode. Groningen: WerkPro.
- Schaaps, M. (2007). De competentiescan: begeleider exemplaar. Groningen: WerkPro.
- Schaaps, M. (2007). Krachtvoer – Handboek groepsempowerment. Groningen:WerkPro.
- Schaaps, M. (2007). Evaluatie Mainstreaming Werk: een zorg minder! Groningen: Werkpro, Rijssen-Holten, Hellendoorn en REACT Twente.
- Sol, C.C.A.M., Glebbeek, A.C., Edzes, A.J.E., Busschers, I. , Bok, H.I. de, Engelsman, J.S., Nysten, C.E.R. (2011). 'Fit or Unfit'. Naar expliciete re-integratie theorieën. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam.
- Spies, H. en J. Vanschoren (2005). "Maatschappelijke participatie. Handboek voor traject-begeleiders sociale activering, arbeidsintegratie en activerende hulpverlening". STAB, Fontys Actief en Stichting Onbenutte Kwaliteiten Rotterdam.
- Uittenbogaard, B.P. (2010). Werken met multiprobleemhuishoudens. Baarn/Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Walraven, G., Y. van Heerwaarden, J. Hofs (red.) (2010). Aandacht en kracht, verbinden van activering en zorg. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

